

Essay

Ungdom, opprør og tilpasning. Et essay om generasjonsdannelser

Guro Ødegård

NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus

Prolog

Det er sen fredag ettermiddag. Festen i leiligheten i den delen av Oslo som ennå ikke er blitt overpriset, men som snart blir det, har vart i en times tid. Vi i Generasjon X henger på kjøkkenet som vi alltid har gjort. I stua sitter den 20 år gamle, talentfulle leieboeren og spiller hardingfele, mens vennegjengen tramper takta. Det er i denne situasjon tanken slår meg: Kunne dette skjedd den gangen jeg selv var 20? Nepppe. Tanken på å feste sammen med de som kunne vært våre foreldre ville bryte ned det som den gang var en uoverstigelig generasjonskløft. Likeens ville det å "hygge" seg med tradisjonell folkemusikk vært gjenstand for en betydelig ironisering over bønder i byen, før vi hadde svitsjet over til U2, Bon Jovi, Roxette, Nirvana, REM, Oasis eller Blur.

Er det bare meg, eller er ungdom i dag annerledes enn da jeg selv var ung? Er det sånn at ulike ungdomsgenerasjoner opp gjennom historien er forskjellige eller er det bare vi som liker tanken på at det er slik?

Etter en tid tok fela pause og ei munnharpe overtok.

En sosiologs oppgave er å skape mening i det meningsløse. Dette er mitt bidrag.

Innledning

Tema for dette essayet er ungdom og ungdomsgenerasjoner. Det er ment som et bidrag i diskusjonen om hvordan vi kan forstå de ungdomskulturelle endringstrekkene vi i dag står overfor. Det er flere fortellinger som kunne blitt fortalt avhengig av hvilke fagperspektiver som legges til grunn. I min fortelling er det først og fremst sosiologiens bidrag, med begrepet *generasjon* som analytisk verktøy. Innrammet av en historisk gjennomgang av det som både i faglitteraturen og populærkulturen blir løftet fram som forskjellige ungdomsgenerasjoner, er hensikten å peke på hvordan sosiologisk teori, begrepsapparat og empiri har bidratt til å forstå dannelsen av generasjonsspesifikke identiteter.

Ungdom som generasjon

Sosiologiens oppdrag har langt på vei vært å omtale ungdom som en samfunnsmessig konstruksjon. Derfor har det vært vanskelig å definere "ungdom" innenfor en spesifikk alderskohort. Selv om myndighetsalderen på 18 er en formell avgrensning mellom barn og voksen, er grensen mellom *barn og ungdom* og mellom *ungdom og voksen* ikke formalisert på samme måte (se Fauske 2011). På den ene siden har utdanningsekspløsjonen de seneste 30–40 årene bidratt til en utvidelse av ungdomstiden ved at markører for voksenliv, som foreldreskap, familieliv og lønnsarbeid, kommer senere i livsløpet. Dette har ofte blitt forstått som en forlengelse av *uansvarlighet*. Samtidig, og på den andre siden, har Norges ratifisering av FNs barnekonvensjon i 1991 gitt oss en rekke lovreguleringer som gir barn både rettigheter og plikter (De forente nasjoner 1989 [2003]). Barn har i dag rett til medbestemmelse i skolehverdagen, i nærmiljøutvikling, i lokalpolitikken samt i familielivet. At vestlige demokratier enten har innført, prøver ut eller drøfter en justering av stemmerettsalderen fra 18 til 16 år, er en illustrasjon på hvordan grensene for medborgernes plikter og rettigheter kryper nedover i alder. Med andre ord, ungdomstiden har utvidet seg både oppover og nedover og krever derfor en mer dynamisk definisjon, slik Howe og Strauss (2000: 40) prøver på her:

A generation can be defined as a society-wide peer group, born over a period roughly the same length as the passage from youth to adulthood (in today's America, around twenty or twenty-one years), who collectively possess a common per-

sona. The length need not always be the same. A generation can be a bit longer or a bit shorter, depending on its coming of age experiences and the vagaries of history.

Howe og Strauss tar her høyde for at ulike generasjonserfaringer og samfunnsmessige hendelser og endringstrekk vi ikke har kontroll på, kan bidra til å forskyve generasjonsspesifikke aldersgrenser.

En ting er en generasjons ytre aldersgrenser, en annen ting er hva ungdom og ungdomstid *representerer* – hvilken *mening* kategorien ”ungdom” fyller med. Forståelsen av hva som definerer ungdomstidens innhold og ytre rammer har vært, og er fortsatt i endring. Går vi langt tilbake i tid skjedde det dramatiske gjennombruddet i forståelsen av barndom og ungdom da den franske filosofen Rousseau på 1700-tallet presenterte sine tanker rundt natur og kultur. Naturen var ikke lenger noe man skulle beseire, men spille på lag med. I 1762 kom Rousseau med sitt hovedverk *Emile – eller om oppdragelse*, hvor han argumenterte for en ny oppdragelse som i frihet skulle utvikle mennesket til naturlighet (Erikson 1969 [1950]; Rousseau 2010 [1762]). Barnet skulle ha rett til læring gjennom aktivitet, ikke bare gjennom bøker og autoriteters kunnskapsoverføring. Det Rousseau gjør er langt på vei å beskrive en sosialiseringssprosess. Barn skulle ikke behandles som små voksne, men som selvstendige individer som under god veiledning av oppdrageren skulle dyrke barne- og ungdomsfasen på vei mot voksenlivet. Rousseau’s tankegods var kontroversielt og inspirerte også Skandinaviske kunstnere, blant annet den danske maleren Jens Juel (1745–1802). I Nasjonalgalleriet i København henger maleriet ”Løpende Dreng” som viser en ung gutt i fri bevegelse i naturen. Juel’s maleri representerte den gang et kraftfullt og alternativt tankegods, og – som det uttrykkes i teksten til maleriet: ”Takket være Rousseau ble barn nu ikke bare betraktet som små voksne, men som unge mennesker med deres egne behov”. Perspektivet er knyttet til psykologien, som preget den første ungdomsforskningen på 1950 og -60-tallet. Den norske sosiologen og ungdomsforskeren Tormod Øia (1995) har beskrevet forståelsen av ungdom i denne tidsperioden for ”pubertetsperspektivet”. Unge er på vei, og målet med ungdomstiden er å forberede seg på en på forhånd definert voksenrolle. Perspektivet ble særlig tydelig i tilknytning til utdanning og sosialiseringssbehov som oppstod i den tidlige kapitalismens borgerskap, da behovet for en ”modningsfase” ble aktualisert. Selv om ungdomstiden ble ansett som en viktig periode for ”modning”, ble den også betraktet som en kritisk fase hvor

risikoen for avvikende atferd var til stede. Voksenverdens bekymringer var særlig knyttet til denne risikoen (se også Pedersen 1994). En slik forståelse gjenfinnes også i tidlige systematiske studier av ungdom i Norge, som blant annet i idretts- og foreningsundersøkelsen blant 19 år gamle gutter på sesjon i 1952. I rapportens innledende tekst står det:

(Men) når vi snakker om ungdommen, må vi ikke glemme at vi i virkeligheten snakker om oss selv, og alle i samfunnet. Ungdommen er bare ”barn som er vokset seg noe eldre og eldre som ennå er unge”. Vi er alle med når vi snakker om ungdommen, deres synder og bragder. Både æren og skammen får vi dele med den (Olsen 1955:8).

Ungdom er her på vei mot voksenlivet, og voksne skal være forståelsesfulle, både for de unges synder og bragder. Vi har tross alt vært der selv – og de unge skal dit vi er. Dette velmenende men *statiske* synet på ungdomstid har noe ustadig over seg. Målet er å komme ut av modningsfasen mest mulig hel-skinnet. Ungdomstiden representerte en risikofase, og forfatterens poeng er at idrettsaktivitet og annen foreningsdeltagelse blir ansett som både oppbyggelig og viktig for forebygging av problematferd. I denne første systematiske studien av ungdom er det få faglige referanser, og de sparsomme teoretiske bidragene er knyttet til utviklingspsykologien, og særlig teorien til den amerikanske psykologen Erik Homburger Erikson (1969 [1950]).

Erikson er blitt stående som viktig referanse for ungdomssosiologien siden han bidro til en dreining fra ”pubertetsperspektivet” til ”kohortperspektivet” (Øia 1995). Dette kan forstås som en dreining fra en på forhånd definert modningsprosess – til en ungdomstid hvor utviklingsprosesser skjer i samspill med samtiden. Erikson anerkjente nemlig at ungdomstiden er en viktig referansetid for hele livsløpet. Han utviklet en typologi over aldersfaser og knyttet avgjørende biologiske, psykologiske og sosiale forandringer til tenårene. Aldersfasen betegnet han som *adolescence*, som kommer av det latinske *adolescere*, som betyr ”å vokse opp” (se Fauske 2011). Til tross for at Erikson diagnostiserte denne livsfasen som en tilstand av forvirring og identitetskrise som krevde behandling dersom den gikk utover normal forvirring, så anerkjente han at unges identitet og individuelle livshistorier ble påvirket av den bredere historiske og kulturelle konteksten de vokser opp i. Slik sett utvidet han utviklingspsykologien ved å henvise til en sosial, livslang utviklingsteori. Det ble dermed lagt vekt på *vekslinger* mellom generasjon, hvor en ny kohort

utgjør en ny generasjon på veg ut i samfunnet eller ”på veg inn i sin tid”, som Øia sier det (1995: 18).

Kohortperspektivet er sterkt inspirert av den tyske sosiologen Karl Mannheim. Mannheim døde i 1947, men i essayet ”The Problem of Generation” som kom ut i 1952, utviklet han en teori basert på det han betegnet som en felles generasjonsbevissthet. Hovedpoenget var at unge som stod i en formbar fase ble bærere av både samfunnsmessige interesser og særegne historiske erfaringer. Slike delte erfaringer bidro til dannelsen av generasjonsspesifikke identiteter. Det skulle imidlertid mer til enn å være ung for at slike kollektive identiteter skulle dannes. Det måtte ”skje” noe. Dette kunne være samfunns- gjennomgripende hendelser, som krig eller depresjon, eller perioder hvor betydningsfulle kulturelle eller politiske endringer akselererte. Slike erfaringer påvirket ikke bare unge så lenge de var unge, altså i en begrenset livsfase, det la også grunnlaget for deres meningsdanning og handlingsmønster senere i livet. Vi snakker med andre ord om en *generasjonseffekt*. Ungdom var dermed noe mer enn en fase hvor man kunne identifisere samtidens problemstillinger, konflikter og normer. Den ble sett på som et sosialt barometer på hvordan *framtiden* kunne bli lest, som samtidens endringsagenter. Slik sett overskred Mannheims *generasjonssosiologi* samtidens psykososiale forståelse av ungdom.

I 1994 ga den norske ungdomsforskeren Willy Pedersen ut essay-samlingen ”Ungdom er bare et ord”, en tittel inspirert av den franske sosiologen Pierre Bourdieu (1993b). Det Pedersen blant annet belyser, er hvordan forskningen famler seg fram i forsøket på å forstå ungdommen. Hos noen – som eksempelvis den amerikanske sosiologen James Coleman i *The adolescent society* fra 1961 – uttrykkes en reell frykt og bekymring for de regelsett og verdier som utvikles i de segregerte, ungdommelige subsamfunnene. Hos andre – som eksempelvis den amerikanske antropologen Margaret Mead (1971) – fascinerer og hylles de ungdomskulturelle endringstrekkene (se Pedersen 1994: 78–79). Til tross for ulike perspektiver mener Pedersens at forskere — i likhet med media, forfattere og kommersielle selskaper som betrakter ungdom som en verdifull forbrukergruppe — leter etter de autentiske stemmene fra ungdomsgruppene, på den sanne forståelsen. Ingen evner dette, for det autentiske er ”... en hildring som sviner når vi forsøker å fange den” (Pedersen 1994: 86). På denne måten bidrar også forskere med å skape den virkelighet de selv er en del av, og slik leverer de materiale til vår selvforståelse.

Betyr dette at sosiologien ikke kan bidra til å forstå det autentiske hos ungdommen? Antageligvis kan den ikke det. Men la oss gå tettere inn på

generasjonssosiologiens analytiske begreper og empiriske rammeverk for i det minste å komme nærmere en forståelse av hvordan ungdomsgenerasjoner til ulike tider dannes.

Generasjonsspesifikke erfaringer og dannelsen av nye ungdomskulturelle mønstre

De britiske sosiologene Bryan Edmunds og Jane Turner (2002) har tatt opp tråden fra Mannheim og beskriver generasjonsdannelse med utgangspunkt i kronologi. Som Mannheim mener de at det skjer en kollektiv respons hos unge mennesker på traumatiske eller kritiske hendelser i samfunnet, som bidrar til å adskille en generasjon fra både den forrige og den framtidige. Det Mannheim *ikke* gir svar på er hvorfor enkelte generasjoner får en større betydning for samfunnsmessige forhold enn andre. Edmunds og Turner (2002) har gått til Bourdieu for å komme nærmere en forståelse. Bourdieu ser nemlig på kamper mellom generasjoner som en viktig betingelse for kulturell endring (Bourdieu 1993a, 1993b). I et samfunn bestående av ulike felt, hvor aktørene trekker på økonomiske, sosiale eller kulturelle ressurser for å konkurrere om status (symbolsk kapital), er det kampen om slike ressurser som ligger bak de endringer man ser mellom generasjoner. "... many clashes between generations are clashes between systems of aspirations formed in different periods" (Bourdieu 1993b: 99). Det er innenfor en slik forståelsesramme Edmunds og Turner (2002) mener at generasjonsskifter skaper henholdsvis passive og aktive kohorter. Noen kohorter blir politisk aktive og selvbevisste, og dermed i stand til å utnytte sosiale, økonomiske og kulturelle ressurser til å oppnå samfunnsmessige endringer, andre kohorter evner ikke dette. Med erfaringer fra en britisk kontekst viser Edmunds og Turner hvordan den aktive krigsgenerasjonen ble erstattet av en passiv mellomkrigsgenerasjon, som ble etterfulgt av en aktiv forbruksgenerasjon – som igjen ble fulgt av en passiv Generasjon X.

Hvordan generasjoner skiller seg fra hverandre kommer tydeligst til syne innen populærkulten. Moter, musikk, stil og symboler tjener som illustrasjoner på ungdomsgenerasjoner til ulike tider, og moteindustrien prøver med jevne mellomrom å gjenskape den autentiske stil fra tidligere generasjoner. Innenfor en mer samfunnsvitenskapelig tradisjon er det flere bidragsytere som analytisk beskriver generasjonsspesifikke erfaringer som har bidratt til formingen av ulike generasjoner. I en gjennomgang av denne litteraturen synes det å være

en relativt stor enighet om at man kan skille mellom fire adskilte generasjoner (Edmunds & Turner 2002; Howe & Strauss 2000; Zukin m.fl 2006): (1) Den plikttoppfyllende generasjonen (2) The Baby Boomers (3) Generasjon X og (4) Millenniumsgenerasjonen. I de følgende avsnitt presenterer jeg disse generasjonene, for deretter å løfte fram et utvalg teoretiske bidrag og empiriske studier som kan bidra til å belyse de dypere samfunnsmessige prosesser som kommer til uttrykk i disse generasjoner.

Den plikttoppfyllende generasjonen (født mellom 1925 og 1945)

Den plikttoppfyllende generasjonen hadde sine formative år under andre verdenskrig og i tiåret før krigen.² Denne alderskohorten er bærere av foreldregenerasjonens erfaringer av både krig og depresjon, og var selv i sin formbare fase da den første atombomben ble sluppet. Det sies at generasjonen er drevet av plikt og forsakelse, og arbeidet hardt for et bedre liv og for å opprettholde sitt ansvar og privilegier som borger (Zukin m.fl. 2006: 14).

Her i Norge hadde generasjonen en barne- og ungdomstid under gjenoppbyggingen etter krigen, da nasjonalfølelsen var sterk og optimismen stor. I ”de glade 50-åra” var framtida lys og boligbygginga stor. Utover i tiåret ventet moderne leiligheter med tre rom og kjøkken og innlagt vann gjennom blant annet Selvaags drabantby-satsing i Groruddalen i Oslo. Dette ga tusenvis av familier et bedre hverdagsliv. Dette var også tiåret da folket fikk et raskt voksende og bredt sammensatt underholdningstilbud gjennom Norsk rikskringkasting utvidede sendeflate på radio. Radiokabinettene sentrale plassering i et økende antall hjem brakte med seg musikk som appellerte til aldersspesifikke grupper. I kombinasjon med en amerikansk filmindustri som ga fortellinger – ofte forherligende – om ungdomsliv på kanten av loven (som *Rotløs ungdom* med James Dean), bidro dette til dannelsen av en generasjonsbevissthet hvor klær, hår og livsstil ble distinkte identitetsmarkører. Den nye tiden ga også nytt rom for å dyrke fritid, og det var i denne perioden Norges første fritidsklubb ble etablert. Perioden var preget av klare overganger fra ungdoms- til voksenliv. For kvinner ble dette stort sett markert gjennom morsrollen og hursmorrollen, mens for menn handlet det om å ta arbeid i en voksende industri som trengte arbeidskraft (Frønes 2013). Det var også denne plikttoppfyllende etterkrigs generasjonen som fikk fart på befolkningsveksten, og i perioden 1946–1964 ble det født mange barn. Ikke bare i Norge, men i hele den vestlige verden. Generasjonen fikk navnet *Baby boomers*.

The Baby boomers (født mellom 1946 og 1964)

The Baby boomers er i vår samtid kanskje den mest kjente og tydeligste generasjonen. Deres formative politiske erfaringer var opprør mot politiske autoriteter og tradisjonelle livsmønstre. Rasepolitikk, Vietnamkrigen og Watergate er hendelser som skapte folkelig opprør, og særlig blant unge, i hele den vestlige verden. Det private ble politisk med sexrevolusjon, kvinnefrigjøring og raseopprør. Gatedemonstrasjoner ble et politisk virkemiddel og kuliminerte med protester blant studenter i Paris, som spredte seg til gatene i Berlin, i London, i Oslo og andre byer. I ettertid har dette blitt betegnet som *ungdomsopprøret*. Med opprøret fulgte nye kleskoder og lange frisyre – også på menn.

The Baby Boomers var en generasjon som har skapt et referansepunkt for nåtidens generasjonsanalyser. Denne alderskohorten var stor nok til å definere politiske og kulturelle endringer, og ble en generasjon med definisjonsmakt. Det var også en generasjon som opplevde velstandsøkning og oppadgående sosial mobilitet.

I Norge er nok generasjonen mest kjent under betegnelsen ”68’ere”, en venstreradikal alderskohort som stilte seg umulige mål med klare fiendebilder. Kampene mellom generasjonene var tydelig, og opposisjonen mot voksenalder var kraftfull. Generasjonskløften var et faktum. Det er slik sett i en brytningstid, i et Norge i stor forandring Baby boomer’ne ble foreldre til generasjonen som skulle bli betegnet som Generasjon X.

Generasjon X (født mellom 1965 og 1980)

Mens meningen med ungdomstida for 1960- og -70-tallets ungdomskull var de-tradisjonalisering av verdier, var dette et uttømt prosjekt for den nye generasjonen på 1980 og -90-tallet. Med Generasjon X (X’erne) gikk troen på framskrittet og friheten til å styre utviklingen tapt.

X’ernes formative erfaringer var oppløste familiestrukturer og finansiell usikkerhet. Mens arven fra foreldregenerasjonen var fri sex, skapte AIDS frykt og forsiktighet for barna deres. Narkotika var ikke lenger et frihetssymbol knyttet til flower power. Fortellinger om narkomane Christiane F og ”Marita”-filmen fra 1983 var obligatorisk skolevisning, og ble formende for samfunnets narkotikafrykt. Folkeaksjonen mot hasj, forløperen for Ungdom mot narkotika, ble etablert i 1981. Datidens ungdomspolitik var tuftet på et sterkt

forebyggingsregime, og arrangementer var nesten sikret offentlig støtte så sant de hadde ”mot rus” i tittelen: Rock mot rus, Idrett mot rus osv.

X’erne vokste opp i lyset av foreldrenes opprør mot den passive besteforeldregenerasjonen og inn i høyrebølgen med statsledere som Margareth Thatcher, Ronald Reagan og Kåre Willoch. Konsekvensene av oljealderen med økt privat og offentlig økonomisk velstand ble synlig. *Japp* var ikke bare en sjokolade, men ble det fornorskede begrepet på ”YAP”: Young Aspiring Professional. Disse ble kjennetegnet på 80-tallets ambisiøse, dynamiske og individualistiske mennesker, med høyt forbruk og verdier som forfektet personlig, økonomisk gevinst. Stresskofferten ble en viktig rekvisitt for de som ønsket å markere tilhørighet til gruppen.

Dette er den første ungdomsgenerasjonen som ble gjenstand for systematisk forskning. I 1990 ble Program for ungdomsforskning (Ungforsk) etablert, finansiert av Norges Forskningsråd. Tormod Øia – som tidligere hadde gjennomført flere mindre ungdomsundersøkelser – ledet programmet og med på laget var sentrale navn som Willy Pedersen, Ola Stafseng, Torild Hammer og Lars Wichstrøm. Forskerteamet bygget opp et tverrfaglig miljø bestående av psykologer, pedagoger, sosiologer og antropologer. 1992 ble den første nasjonale surveyundersøkelsen *Ung i Norge* gjennomført, som senere ble gjentatt i flere omganger. Undersøkelsen dannet grunnlaget for tidsseriestudier og for de mange ungdomsundersøkelser som etter hvert ble administrert av Ungdatasenteret ved NOVA/HIOA.³ Ungforsk miljøet ble viktig for utviklingen av den breiere ungdomsforskningen i Norge og gjennomførte i tillegg til kvantitative undersøkelser etnografiske og kvalitative studier som ga grunnlag for dypere forståelse av hvordan ungdomskulturelle verdier og handlingsmønstre dannet seg i grupper og subgrupper.

I 1995 skrev Tormod Øia om ”Apolitisk ungdom” og kalte datidens unge for ”sjøllbergingsgenerasjonen”. Trusselen om framtidig arbeidsledighet hang over de unge, og framtidens risikobilde var økt vold, kriminalitet og narkotika. Ozonlaget var tynt og oljeproduksjonen stor. Stortingsvalget i 1989 ble i ettertid karakterisert som miljøvalget, hvor unge stemte i langt større grad enn unge ved valgene før og etter (Bergh 2013). Natt til 1. mai 1983 ble Blitz etablert. Det som hadde begynt som et opprør mot politiet og politikernes maktbruk på gatenivå, fikk sitt symboltunge samlingspunkt i gatekamper mot høyreekstreme og nazister. I 1991 snudde tusenvis ungdommer ryggen til innvandringsmotstander Arne Myrdal på Youngstorget i Oslo.

Dette til tross: Generasjon X blir i ettertiden definert inn i et svakt medborgerskap (Zukin m.fl. 2006). For samtidig som det kom til syne et nytt samfunnsengasjement som skapte konfrontasjon mellom ungdomsgrupper, mellom høyreekstreme og venstreradikalere, sank unges oppslutning om de etablerte politiske institusjonene – som partimedlemskap (Heidar & Saglie 2002) og valgdeltagelse (Berg 2013). Var det kommunikasjonsproblemer eller en generasjonskløft mellom de unge og politikerne? Byråkratiet økte og dets maktstrukturer likeså. Interessant i så måte er en undersøkelse fra Hordaland, som viser hvordan lokale lag og foreningers myndighetskontakt fra 1980 til 2000-tallet endret seg fra å være politikerrettet til å bli forvaltningsrettet, også innenfor barne- og ungdomsfeltet (Wollebæk 2006). Tilliten til de etablerte politikerne var lav og frykten for et framtidig demokratiskunderskudd høy. Myndighetenes mottiltak gjennom 1990-tallet ble innrammet av begrepet ”medvirkning”. Offentlig ungdomspolitik skulle sikre barn og unges innflytelse på ulike områder. I tillegg til Norges ratifisering av FNs barnekonvensjon i 1991, symboliserer også innføringen av de Rikspolitiske retningslinjer i 1989 med hjemmel i Plan og bygningsloven, en slik dreining. Gjennom 1990-tallet ble det etablert kommunale ungdomsråd over hele landet, og i 2009 hadde over 80 prosent av alle kommuner slike medvirkningsorganer (Knudtson & Tjerbo 2009). I dag testes ut stemmerett for 16-åringer ved kommunevalg. (4)

Men om politikken var kjøp, var TV-programmet Lille Lørdag populært, med sin harselering over fylkeskommunale støtteordninger, skolefjernsyn med oppskrift på alt man kunne lage av makramé og seksualundervisning på 68’ernes premisser. ”Sjølbergingsgenerasjonen ser problemene, men i fraværet av kollektive løsninger velges individuelle strategier”, sa Øia (1995 106). Det å ta vare på kroppen sin, være sunn og frisk og gjøre det godt på skolen ble viktig, mente Øia for 20 år siden, og fortsatte: ”De unge er små Isak Sellanråer som bygger seg sine egne festning for å beskytte seg mot stormene som raser utenfor” (Øya 1995: 107). Det kunne antageligvis vært sagt også i dag.

Millenniumsgenerasjonen (født mellom 1980 og 2000)

Mens X’erne vokste opp med en tilbakelemt tilnærming til livet, hvor disiplinen og foreldrekontrollen var heller svak, er deres barn – Millenniumsungdommen – gjenstand for mer kontroll, ifølge forskerne Howe og Strauss (2000). Ny tek-

nologi, internett og sosiale medier er en selvfølgelighet og innrammer store deler av hverdagslivet på skolen, i fritiden, i jevnalderrelasjoner og i relasjon til foreldrene. For øvrig preges generasjonen av å være optimistisk, engasjert og aksepterer autoriteter. De er lagspillere på skolen og ellers. Båndene mellom utdanning og yrkesliv er tette, og ifølge forskerne er dette generasjonen som har potensiale til å bli ”The Next Great Generation”. Er det klimaredderne? Er det disse som skal ta på seg å løse de store samfunnsoppgavene?

Også her hjemme snakkes det mye om dagens unge. *Tidsskrift for Ungdomsforskning* kom med et temanummer i 2012 som tok for seg endringer i ungdomslivet. Resultatene var oppsiktsvekkende. De ruser seg mindre, de pøbler mindre, de holder seg i bedre form, flere trives på skolen, flere får bedre karakterer enn ti år tidligere. Handlingsmønster den norske ungdomsforskningen gjennom 1990-tallet beskrev som en *kontinuitet*, ble det neste tiåret til *endringer* så gjennomgående at de var verdt å snakke høyt om.

Det er vanskelig å gi et fullgodt svar på hvordan vi skal forstå dagens ungdomskulturelle endringstrekk når generasjonen fortsatt er i forming. Som Pedersen (1994) er inne på, vil vi i streben etter å fange det autentiske i samtiden stå i fare for å skape den virkeligheten vi selv er en del. Antageligvis vil det være neste generasjon sosiologer som vil kunne gi de beste analysene. Likevel skal jeg komme tilbake til vår tids ungdomsgenerasjon, men først:

Med Mannheims generasjonssosiologi som bakteppe vil jeg i de følgende avsnittene presentere sosiologisk teori som kan bidra til bedre å forstå de gjennomgripende ungdomskulturelle endringstrekkene som kom til syne i de fire generasjonene nevnt ovenfor.

Verdiskiller og generasjonsmotsetninger

Ungdom har i flere epoker fra 1950-tallet blitt betraktet som en mulig trussel mot samfunnets stabilitet og orden. Som resultat av dette ble Norges første fritidsklubb på Hammersborg i Oslo etablert i 1952, en viktig milepæl i det som skulle bli starten på en offentlig ungdomspolitik (Vestel & Hydle, 2009). I tillegg ble 20. september 1956 en symboltung dag da filmen ”Rock around the clock” ble satt opp på filmlerretet på Sentrum kino i Oslo. Rocken var kommet til Norge. Som i andre europeiske storbyer utartet dette seg til voldsomme gatekamper mellom ungdom og politi, og filmen ble nektet visning i flere norske byer.⁵

I ettertid er det vanskelig å identifisere hva som provoserte og hvor stor kraften egentlig var i dette opprøret. Selv om dansingen som fulgte med musikkjangeren i datidens dagsaviser ble betraktet som seksualisert (Blokhus & Molde 2004), er ikke dette en god nok forklaring på opprøret. Skulle den folkelige motstanden mot musikkjangeren vært sterk, ville ikke tittellåten ”Rock around the clock” vært den mest spilte sangen på Ønskekonserten i 1956, et familievennlig program som samlet hele Norge rundt radiokabinettet. Det hevdes at ”opprøret” først og fremst var iscenesatt av en dagspresse som ønsket bråk rundt filmvisningen, slik det hadde vært i andre europeiske storbyer.¹ ”Opprøret” er likevel interessant i et ungdomskulturelt perspektiv, hvor filmens karakterer med sine distinkte klær, frisyre sammen med musikken og dansen bidro til dannelsen av en felles ungdomskulturell identitet. Kort tid etterpå ble det stilt spørsmål om hvor foreldrene var i dette rockeopprøret, og om Oslos ”gutter og piker” får være ute så lenge de vil (Holm 1990).

Fra primær- til jevnaldersosialisering

Mens 50-tallets ”ungdomsopprør” hadde en uklar agenda og diffus adressat, var dette krystallklart for ungdomsopprøret på 1960 og -70-tallet. Opprøret var rettet mot tradisjonsbundne og autoritetstro væremåter foreldregenerasjonen stod som representanter for. Unges relasjon til foreldre endret seg fra lydighet til *generasjonsmotsetninger* og Mead (1971) lanserte begrepet ”generasjonskløft” knyttet opp mot en samtid hvor man var på vei inn i en prefigurativ kultur hvor jevnaldrende erstatter foreldrene som betydningsfulle atferdsmodeller. Det ga frihet og ny makt. Den tyske ungdomsforskeren og pedagogen Thomas Ziehe (1983) mener at generasjonskløfta handlet om en de-tradisjonalisering av verdier. Sosial bakgrunn, enten det dreier seg om klasse, familie eller verdier forankret i det lokalsamfunnet man vokste opp i, ga ikke lenger føringer og hjelp til unge i valget av livsvei og verdier. Dette skapte en generasjonsavstand, en avstand Ziehe betegnet som en ”kulturell frisetting” (se også Krange & Øia 2005: 164–165).

Vår egen sosiolog Ivar Frønes (1984) er inne på det samme når han gjennom begrepene funksjonell, strukturell og normativ integrasjon viser hvordan arbeidsdelingen mellom generasjoner endret seg. Mens det i det tradisjonelle samfunn var læring og verdioverføringer fra en generasjon til den neste, ble dette sterkt svekket i det moderne samfunn. Foreldre og voksne representerer

ikke som før den samme kraften som rollemodeller, og arbeid, hjem og fritid utviklet seg i større grad til separate arenaer – gjerne med gjensidig utelukkende og aldersbestemt deltakelse. Verdioverføringene mellom generasjoner ble svekket, noe som skapte ytterligere avstand og kommunikasjonskløft mellom foreldre og unge. Identitet måtte skapes, sa Frønes (1985), den kunne ikke arves lenger, for når kulturen ikke lenger var stillestående ville stil, rolle, språk og identitet variere fra scene til scene. Ifølge Ziehe førte disse endringene ikke bare til en splittelse mellom den unge og den voksne, det bidro også til en endring i unges mentalitet, og en ny ungdomstype kom til syne. Denne ungdomstypen krevde mer selvrefleksjon og tydeligere verdivalg enn før. Dette ble imidlertid ikke bare oppfattet som et gode. Den nye ungdomstypen var bærer av en indre tomhetsfølelse og psykisk ustabilitet, en økt lengsel etter følelsesmessig engasjement, og større oppmerksomhet på egen verdi som person. Selvbildet var sårbart og slik Ziehe så det manglet unge også evnen til å knytte seg følelsesmessig til andre mennesker. I dette lå det et sterkt element av selvdyrking og et behov for å inngå i selvbekreftende situasjoner med *andre* ungdommer.

Jevnaldersosialisering og læringsprosesser ble stående sentralt i forståelsen av ungdomslivet i denne perioden. Det ble også en begrunnelse for en dreining i den offentlige ungdomspolitikken – fra et fokus på primær- til jevnaldersosialisering. Dette gjenkjennes i Frønes (1979) bok *Et sted å være – et sted å lære. En bok om sosial læring og forebyggende miljøarbeid*. Boken spilte en viktig rolle for å framheve læringsaspektet ved fritidsklubben. Antallet kommunale fritidsklubber hadde økt fra 1950-tallet og de påfølgende to tiårene, med en idé å forebygge problematferd blant en voksende gruppe arbeiderklasseungdom som middelklassen opplevde som truende (Vestel & Hydle 2009). Fra å skulle forebygge problematferd ble begrunnelsen for fritidsklubbsatsingen gradvis erstattet av ”sosial læring”. Perspektivet gjenkjennes også i empirisk forskning. Så sent som tidlig på 1980-tallet argumenterte sosiologen Lars Grue (1982), i en brei foreningsundersøkelsen blant ungdom i Norge, for å endre perspektivet på ungdomspolitikken. I stedet for å innrette den ut ifra Erikson (1969 [1950]) og den etablerte psykososiale sosialiseringsteorien som myndighetene hittil hadde gjort, mente Grue at man i større grad burde rette oppmerksomheten mot et læringsteoretisk sosialiseringsperspektiv. I praksis ville dette innebære å bevege seg fra et ensidig fokus på primærfamilien som arena for å endre unges adferd, til en styrking av de fellesskap hvor ungdom dyrker interaksjon med jevnaldrende.

Subkulturers betydning for generasjonsidentitet og klassekamp

Generasjonskløfta og opprøret fikk sine klare markører som skapte både irritasjon og frykt. Sosialantropolog og ungdomsforsker Viggo Vestel har flere bidrag om hvordan ungdomstidas opprørske karakter trer fram gjennom film, musikk og rus (for en gjennomgang se Øia & Vestel 2014). 60-tallets motkulturer og hasjrøykerne i slottsparken, hippie-bevegelsen, 70-tallets punkere, hip-hopernes begynnelse, heavy metal, house og techno, rave etc. Disse subkulturelle uttrykkene omfavna ikke all ungdom, men framstår likevel som tidsspesifikke spydspisser og uttrykk for en *tidsånd* og for generasjonsmotsetninger.

En vektlegging på ungdomssubkultur som uttrykk for opprør og motstand, ofte forstått innenfor en marxistisk tilnærming, var framtreddende fra midten av 1960- til midten av 1980-tallet gjennom Birminghamskolen, ungdoms- og subkulturforskere ved universitetet i Birmingham. De betraktet kulturelle avvik som et forsvar for og en motstand mot strukturell undertrykkelse de mente fant sted i et kapitalistisk samfunn. Kulturell motstand var slik sett ikke utelukkende betraktet som en generasjonskonflikt, men primært som en klassekonflikt (se også Krange & Skogen 2003). Forskningens kontekst var Storbritannia i en periode da industriarbeiderklassen hadde nådd sitt høydepunkt, og de unge kunne ikke uten videre forvente å leve det samme trygge livet som foreldrene – i et livslangt arbeidsforhold i industrien. Ungdomskulturen beskrives både som kontinuitet og brudd med opphavskulturen. Flere studier herifra er relevante og interessante, men la meg nevne Paul Willis' (1977) studie "Learning to Labor". Basert på etnografisk feltarbeid blant unge rabulistiske arbeiderklassegutter i 15–16-års-alderen, viste Willis hvordan opprør og opposisjonelle handlinger mot skolen og autoriteter dypst sett er klassekonflikter. Unge *rekontekstualiserte* kulturuttrykk som pekte bakover mot deres sosiale opphav og klassespesifikke verdier, men provoserte samtidig alle nivåer i den hierarkiske samfunnsstrukturen som pekte framover mot en uvis framtid. Arbeiderklassegutta hos Willis oppnådde autonomi i sin egen uformelle gruppe, men ble samtidig marginalisert i møte med et samfunn i stor endring. Dette ble forstått som en mekanisme for reproduksjon av klasseforhold.

I norsk forskning bygger sosiologene Ketil Skogen og Olve Krange (2003) sin studie av unge jegeres motstand mot bevaring av ulv på en slik forståelse. De viser hvordan fellesskap gjennom lokale jakttradisjoner etablerte en tydelig

motkultur mot den dominerende naturvernforvaltningens språk og logikk. De unge jegerne er ”herskere i eget liv”, men friheten har en pris. Jegerne føler at deres synspunkter ikke er interessante i den mektige middelklassens øyne, noe de antageligvis har helt rett i, ifølge forfatterne (Skogen & Krange 2003: 282).

Både Willis’ arbeiderklassegutter og de norske jegerne viser at en felles generasjonsbevissthet ikke nødvendigvis gir en felles forståelse og opplevelse av den tiden man lever i. Eksempelene viser at meningsdanning innrammes av individers og gruppers sosiale posisjon og den lokale kontekst meningsdanningen foregår innenfor. For å si det slik: Ikke alle unge i 1968 var ”68’ere” med de venstreorienterte ideologier og politiske preferanser som i ettertid har preget vår forståelse av denne generasjonen. Den norske statsviteren Tor Bjørklund (1991) påpeker dette i sin studie av politiske generasjoner og parti-preferanse over tid, og viste til at denne politiske generasjonen ikke var samkjørt i holdninger og meninger: ”Den taler ikke med en stemme” (Bjørklund 1991: 138). Også Mannheim påpeker dette. En generasjon består av ulike generasjonsenheter. Disse enhetene er orientert mot de samme problemene, og dermed relatert til hverandre, men inntar av og til uforenlige posisjoner. Slik oppstår ulike og ofte innbygd stridende enheter.

Ideen om ”sosial generasjon”

De klassemotsetninger og meningsavvik *innad* i en generasjon som beskrives både av Willis, Skogen og Krange reiser spørsmålet om hvordan vi skal forske for å forstå både de overordnede strukturelle mønstre som former en generasjonsbevissthet og samtidig gripe fatt i sosial posisjon, subkultur og hverdagslivserfaringer som også danner mening i unges forståelse og opplevelse av sin samtid.

De australske ungdomsforskerne Wyn og Woodman (2006, 2007) har vært sentrale i de senere års arbeid gjennom teorien om ”social generation”. Perspektivet har blitt både populært og fått betydningsfull innflytelse på debatten om unge, generasjon og sosial endring (se også Furlong m.fl. 2011). Perspektivet inviterer forskere til å studere kompleksiteten av vår samtid, samtidig som man forstår effekten av de endringsbetingelser som er viktige for menneskers opplevelse av seg selv og tilhørighet (Wyn & Woodman 2007). Wyn og Woodman har sammen med den britiske ungdomsforskeren Andy Furlong (2011) vært opptatt av å peke på behovet for å overskride to posisjoner

som har preget forskningen på ungdom: Enten ved å forstå ungdomsliv gjennom studier av overgangsfaser (transition) eller gjennom mer komplekse kulturstudier. Disse to perspektivene har stått i et motsetningsfylt forhold til hverandre. Mens transition-perspektivet beskyldes for et ensidig fokus og tro på strukturer, kritiseres kulturperspektivet for en overdreven tro på det aktivt handlende individet. At perspektivene ofte er knyttet til ulike metodiske tilnærminger, den ene til store kvantitative datasett og longitudinelle studier – den andre til etnografiske studier av unges liv i ulike kontekster over en lengre periode, har forsterket avstanden.

Furlong, Wyn og Woodman (2011) mener vi må overskride disse motsetningene. Styrken ligger i å se lokale variasjoner av globale mønstre, og poengterer med dette at hendelser som framkaller en felles generasjonsbevissthet også formes av den sosiale posisjonen de erfares i. Dersom forskningen utelater studier som viser hvordan tunge økonomiske, institusjonelle og politiske prosesser påvirker ungdoms hverdagsliv, risikerer vi at mangfoldet av livsstiler og identiteter gjør oss blinde for de strukturelle rammene for sosialt liv. På den andre siden: Om generasjonsstudiene ikke belyser hvordan ulike ungdomskulturer og unges hverdagslivserfaringer danner grunnlaget for meningsbærende handlinger, står vi i fare for å tape av syne viktige årsaker til marginaliserings- og eksklusjonsmekanismer (Furlong m.fl. 2011).

Men er sosial generasjonsteori den som best kan hjelpe oss å forstå samtidens ungdomskulturelle endringstrekkene? De to forskerne, britiske Alan France og australske Steven Roberts (2015), stiller dette spørsmålet i en kritisk artikkel hvor de mener at Wyn og Woodman overdriver framstillingen av en todelt ungdomsforskning i skillet mellom ”transition” og ”kulturperspektivet”. Flere forskere før Woodman og Wyn kom med sin artikkel i 2006, har pekt på behovet for – og til dels ivaretatt – et mer holistisk perspektiv på studier av ungdom. Selv om France og Roberts anerkjenner at teorien har bidratt til å utvide perspektivene og skapt fruktbare debatter, spør de om det er medlemskap i en generasjon som gir den beste tilnærmingen for å forstå sosial endring. De mener perspektivet kommer til kort for å forklare hva som er *driverne* bak dannelsen av en ny generasjon. Er det økonomiske, sosiale, kulturelle, teknologiske forhold – eller en kombinasjon? Kommer disse driverne ”nedenfra og opp” eller kommer de ”ovenfra og ned”? (France & Roberts 2015: 220) Woodman og Wyn kritiseres i tillegg i sine tidligere arbeider for å underkjenne klasse og kjønn som betydningsfulle sosiologiske forklaringer.

Mens generasjonsteorien er opptatt av bruddene mellom generasjoner, mener France og Roberts det er fruktbart å studere relasjoner mellom generasjoner. Generasjoner er ikke frittflytende kohorter i et samfunn. Når unge mennesker påvirkes av den nye økonomien, påvirker dette også familien. Når unge bor lenger hjemme og har svakere tilknytning til arbeidsmarkedet, gir dette en boomerangeffekt også på foreldrene. I stedet for å tenke konflikt mellom generasjoner, bør man heller rette oppmerksomheten mot å forstå overføringer av ulikhet gjennom prosesser av sosial og materiell arv mellom generasjoner og klasser. Med andre ord: kritikken reiser spørsmål ved hvor ny og verdifull den sosiale generasjonsteorien er for å forklare og teoretisere hvilken betydning sosial endring har for de erfaringer det er å være ung i vår samtid. En mer fruktbar tilnærming, ifølge France og Roberts vil være å utforske forholdet mellom makro- og mikroprosesser som underbygger hverdagslivets sosiale praksiser for unge mennesker. De sammenvevde relasjonene unge inngår i, i familien, på arbeidsplassen, på skolen etc., vil være de mest fruktbare for å forstå hvordan større makroprosesser påvirker unges livsverden, både de som begrenser og de som bygger deres mulighetsrom. Dette er ikke ”generasjonseffekter”, men en kontinuitet av prosesser som oppstod langt tilbake i tid gjennom den industrielle kapitalismen, og som involver både sosial endring og opprettholdelsen av status quo, særlig når det gjelder relasjoner knyttet til klasse og kjønn.

Fra strukturelle til individuelle forklaringsmekanismer

1970-tallet var preget av bekymringen for høy arbeidsledighet blant unge. Ungdomsledigheten ble den gang koblet opp mot manglende kollektive mulighetsstrukturer, som bidro til at sosial klasse – utenfor individets kontroll – ble definert som en viktig årsak bak sosial ulikhet (se Krange og Øya 2005). Individuelle valg og subjektive motiver som retningsgivende for veien til voksenliv, ble med andre ord tillagt liten vekt. En dreining, fra strukturelle til mer individuelle forklaringsmekanismer, kom på slutten av 1980- og begynnelsen 1990-tallet gjennom postmoderne perspektiver. Nye metaforer rundt ”navigasjon” ga økt forklaringskraft, individet ble gitt tilbake sin makt, og veier til voksenlivet ble koblet til individualisering som et nytt teoretisk begrep. Tre sentrale sosiologer er nødvendig å nevne her: tyske Ulrich Bech (1992) om risikosamfunnet, britisk Anthony Giddens (1991) om modernitetens kon-

sekvenser og refleksivitet og polske Zygmunt Baumann (1987) om den flytende modernitet. Kort oppsummert handler dette for det første om at de store overordnede fortellingene som kan gi livet mening, retning og tilknytning, forvitrer i den globaliserte, flytende eller høymoderne tida. For det andre gir raske teknologiske og sosiale endringer økende differensiering og fragmentering, der valgene tas uten støtte i tradisjon og sosial bakgrunn og for det tredje, valgene ungdom foretar, skjer under innvirkningen av et globalt trusselbilde (for en oppsummering se Krange & Øia 2005).

Det er ikke rom for å gå dypt inn i teorien om det senmoderne samfunn her, men verdt å nevne er at innenfor norsk ungdomsforskning ble "individualiseringstesen" møtt med kritiske røster, først og fremst for at den personlig biografien bortimot ble ikke-eksisterende i forståelse av identitet. Noen av de som har formulert kritikken i norsk sammenheng er Krange og Øia i boka "Den nye moderniteten" fra 2005: "Satt på spissen blir identitetsarbeidet som den moderne tenåringen utfører, å likne med en skapelsesberetning – den unge skaper seg selv" sier de (2005: 166), og fortsetter: "Hva med ungdom fra arbeiderklassen som på 1960-tallet for første gang fikk muligheter til å ta høyere utdanning, valgte ikke også de sin egen biografi?". Et sentralt spørsmål knyttet til individualiseringstesen er altså hvor strukturene blir av, og hvordan man i så fall skal forklare reproduksjon av ulikhet. Dersom det er slik at tilskreven status får mindre betydning i hverdagslivet vårt, og de ressursene vi selv opparbeider oss gjennom konkurranse og individuell streben – altså den ervervede statusen – får økt betydning, blir ansvaret for forskjellene plassert på individuelle motiver og enkeltmenneskers evne til å håndtere livet. Krange og Øia mener hele individualiseringstesen bør forkastes. I ettertidens lys må vi langt på vei gi dem rett. I 2015 kom den amerikanske statsviteren Robert Putnam (2015) med boken "Our kids". Her viser han hvordan den amerikanske drømmen går tapt for den økende andelen barn som ikke er født av økonomisk privilegerte foreldre, og hvordan gapet mellom unge amerikanere med og uten muligheter til en trygg framtid har økt dramatisk fra 1960-tallet og fram til i dag. Troen på at hvem som helst kan lykkes, bare de jobber hardt nok, er tapt.

Individualiseringstesen har vist seg å ha lite å stille opp med i møte med tunge politiske og økonomiske strukturer som bidrar til å forsterke mekanismer for dannelsen av en over- og underklasse og reproduksjon av klassespesifikke mønstre. Det er innenfor disse rammene dagens unge formes.

Dagens globale ungdomsgenerasjon

Dagens unge betegnes som en aktiv ”global generasjon” hvor ny teknologi og internett har stor betydning for formingen av en generasjonsbevissthet (Edmunds & Turner 2005). Informasjonstilgangen er via internett ubegrenset og dette bidrar til at ideer formidles på tvers av tid og rom. Verden har slik sett blitt mindre hvor sosiale relasjoner skapes til tross for romlig distanse. Hendelser som skjer langt borte kommer tettere på, umiddelbart. Hendelser og meninger deles offentlig, og kan inngå i globale, virtuelt meningsfelleskap. Et eksempel er da ”alle” ble ”Charlie” (Je suis Charlie) i timene etter terrorangrepet mot satiremagasinet Charlie Hebdo 7. januar 2015 i Paris.

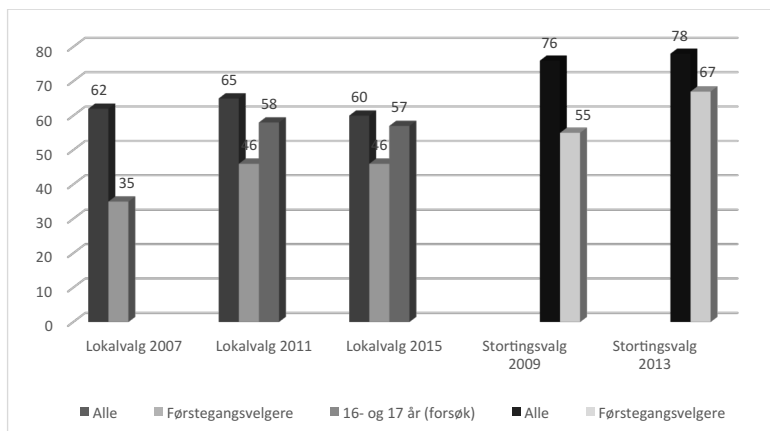
Edmunds og Turner (2005) mener at en global generasjonsbevissthet er mer levedyktig enn en global klassebevissthet siden klassebevisstheten undergraves av lokale økonomiske forhold. Videre hevder de at for generasjoner som formes av historiske og kulturelle hendelser og traumer, kan et generasjonsperspektiv kaste lys over viktige debatter – som sosial endring, vekst og fall i sosial kapital, nasjonal identitet, endrede kjønnsrollemønstre og konsekvenser av sosial og teknologisk endring – og betydningen av globaliseringen i seg selv. Flere av de tema som står på den politiske dagsorden i dagens Norge, drøftes også i andre vestlige land. Dette gjelder både tematikken rundt ”drop-outs”, om utdanningskrav og prestasjonskultur, om en jente-revolusjon hvor begreper om ”top-girls”, ”can-do-girls” dominerer deler av litteraturen, men også om en uferdig revolusjon hvor det fortsatt er politiske og strukturelle forhold som fører til at kvinner velger bort ekteskap eller barnefødsler for å forfølge sine karrierer, eller unngår en karriere for å ta opp i seg morsrollen (se blant annet Furlong m.fl. 2011). Det snakkes også andre steder om de lovlidige unge, og om betydningen av sosiale medier og ”like-” kulturen, og unges reaksjoner på terror. Det er ikke bare unge i Norge som vokser opp i en tid der klimaendringer utgjør mer enn en vag trussel. Krigshandlinger skaper overgrep, dyp fattigdom og nød som de alltid har gjort. Men i dag kommer flyktningene også utenfor FN-systemet, via menneskesmuglere, på sykkel over Storskog. Kampen mot terror føres ikke langt borte, men her hjemme, og med et sammensatt fiendebilde (Vestel 2016). Dette former dagens unge, og er med på å skape en generasjonsbevissthet. La meg eksemplifisere dette ved å vise til hvordan terroren som rammet Norge, 22. juli 2011 påvirket ungdoms handlingsmønster.

Terrorangrep som formative hendelser

Sammen med kolleger på Institutt for samfunnsforskning har jeg fulgt hvordan terroren har påvirket verdimønstre og handlinger, både innenfor tema som tillit, sivilsamfunn (Wollebæk m.fl., 2011, 2012a, 2012b), og deltagelse ved offentlige valg (Bergh & Ødegård 2013; Ødegård 2014).

Tiden etter 22. juli 2011 etterlot et Norge i sjokk. Vi gikk i rosetog og 7 uker etter var det lokalvalg. Alle skulle stemme, men den eneste gruppen som faktisk økte sin deltagelse verdt å snakke om, var de unge.

Figur 1: Valgdeltagelse lokalvalg 2007, 2011 og 2015. Stortingsvalg 2009 og 2013 etter alder: SSB

Mens 35 prosent av førstegangsvelgerne ved lokalvalget i 2007 brukte stemmeretten sin, økte denne med 11 prosentpoeng i 2011, til 46 prosent. De vel 9000 forsøksvelgerne som deltok i det første forsøket med stemmerett for 16-åringene i 20 kommuner, hadde et deltagelsesnivå på 58 prosent. Vi diskuterte den gang en periodeeffekt, livsfaseeffekt eller mulig generasjonseffekt (Bergh & Ødegård 2013).

Ved stortingsvalget i 2013, to år etter, var deltagelsen blant velgere generelt stabil sammenlignet med stortingsvalget i 2009. Hos unge var bildet annerledes. Igjen økte deltagelsen kraftig (12 prosentpoeng) fra foregående stortingsvalg. Lokalvalget i 2015 ble så lakmustesten på om vi kunne se kimen

til en generasjonseffekt fra 2011. Resultatene viste at unge deltok på samme høye nivå som fire år tidligere, det gjaldt også de nye 16- og 17-åringene, som deltok i et nytt forsøk med lavere stemmerettsalder. At deltagelsen blant voksne gikk ned med bortimot 5 prosentpoeng, gjør tallene for ungdom enda mer oppsiktsvekkende. Det er også verdt å merke seg at andregangsvelgerne både i 2013 og 2015 hadde en langt høyere deltagelsen enn tilsvarende alderskohort gjennom 1990- og 2000-tallet (ikke illustrert i figuren) (Ødegård m.fl. 2016, SSB 2015).

Foreløpig ser vi altså kimen til en gryende generasjonseffekt. Et ytterligere tegn på en slik effekt er at ungdomspartiene, ikke bare AUF, som ble angrepet 22. juli 2011, men også Unge Høyre og Unge Venstre har fått flere medlemmer (Ødegård m.fl. 2016). Og ved skolevalgene stemmer ikke majoriteten av elevene lenger på partiene ytterst på hver fløy, SV og FRP, som elever for ti og 20 år tilbake gjorde (Aardal 1999). De stemmer i større grad på de to store og etablerte partiene i midten, som sine foreldre (Bergh 2014). Vi kan langt på vei si at generasjonskløften er borte og at valgkanalen har blitt en arena for tilpasning, ikke opprør (Ødegård 2014).

Men selv om vi aner konturene av et generasjonsspesifikt mønster blant unge, er ikke dette ensbetydende med en felles ”meningshorisont”. Edmunds og Turner (2005) har i etterkant av 9/11-terroren i USA påpekt at for noen unge bidro terroren til bunnløs frykt og politisk mobilisering. Dette er den generasjonen som bidro til at Obama ble president 7 år senere (Sander & Putnam 2010). For andre unge, eksempelvis grupper av unge i deler av Midt-Østen, var terroren et symboltungt angrep, ikke på amerikansk demokrati og frihet, men på Amerikansk imperialisme, verdt å feire. Her i Norge, har Viggo Vestel, sammen med sine medforfattere i boken ”Kritiske hendelser” (Andersson m.fl. 2012) skrevet innsiktsfullt om hvordan disse terrorhandlingene påvirket unge med innvandrerbakgrunn i Groruddalen, her representert med Leo, en av informantene:

«Det var et vendepunkt for alle. Alle merka det, etterdønninger av det (...). Jeg husker det sjæl, etter 11. september så var det plutselig ingen drosjer som ble kjørt av nordmenn, som stoppa meg. (...). Og når jeg skulle kjøpe meg en øl på en pub, var det ingen som ville servere meg. Du merka det i alt ... i alt, en stund. Og jeg er jo ikke muslim engang!
(...)

Den vanlige norske mann og kvinne som ikke egentlig er rasister, de fikk en fordom om at ”hva er det med disse folka her...?”. Du merka at du ble fremmed-

gjort. Det var en veldig kald opplevelse. For meg... det landet du alltid har bodd i, og så plutselig er du blitt en fremmed! Veldig spesielt! Det var litt trist, rett og slett” (Andersson m.fl. 2012:155)

Disiplinering og generasjonsharmoni

Bildet av dagens unge er sammensatt av flere og til dels motstridende biter. I norsk offentlighet har bildet av den ”sykt seriøse” ungdomsgenerasjonen fått fotfeste. Ungdom er skikkeligere enn min Generasjon-X var, men samtidig preges de i større grad av stress og søvnløshet.

I samarbeid med ungdomsforskerne Kristinn Hegna og Åse Strandbu har jeg reflektert over tendensene senere forskning har vist, og drøftet mulige forklaringer, særlig knyttet opp mot tema som ny teknologi, økt bruk av atferdsmedisin og framveksten av kunnskapssamfunnet (Hegna m.fl. 2013). I likhet med Edmunds og Turner (2005) kommer vi ikke utenom betydningen av ny teknologi og sosiale medier for unge. Dette gjelder ikke bare den ”umiddelbare” globale informasjonsstrømmen de er vokst opp med, men også teknologiens betydning for endringer i fritidsvaner og samværsmønstre med jevnaldrende og foreldre. I Ung i Norge-studien fra 1992 ble det spurt om hvor mange ganger unge hadde hengt på et gatehjørne siste uke. I 2016 kan spørsmålet virke absurd. Ungdom henger ikke lenger på gatehjørner, og om de gjør det, får de spalteplass i A-magasinet som del av en subkultur. Store deler av fritiden leves på ungdomsrommet i et virtuelt fellesskap og med det sosiale livet på smarttelefonen. Men der er også foreldrene. Som en virtuell løpestreng øker foreldrekontrollen samtidig som handlingsrommet for rusbruk, norm- og lovbrudd reduseres når man sitter hjemme. *Generasjonsharmonien* har gjenoppstått (se også Øia & Vestel 2014), og foreldre og barn deler spillelister. Reaksjonene på den teknologiske utviklingen har også vært i endring. Tidlig på 2000-tallet ble SMS og chatting betraktet som risikoatferd (Torgersen 2004). I dag er det fravær av nettkommunikasjon som kan bekymre, samtidig som den overdrevne tidsbruken til ”unyttig” eller avhengighetsskapende dataspilling fremmes som årsak til fedme og psykiske problemer (Brunborg m.fl. 2013).

Et annet tema vi mener det er verdt å se nærmere på, er det økende fokus på psykisk helse blant unge. Flere unge i dag enn før får hjelp til sine alvorlige psykiske vansker. Det er en god ting. Men man kan også stille spørsmål rundt

den omfattende bruken av atferdsmedisin overfor barn og unge. I reseptregisteret gjenfinnes dette ved en *fordobling* av antall barn i alderen 10–19 år som fikk ADHD-medisin i perioden 2004 til 2011.⁶ Vi vet lite om sammenhengene mellom behandling og medisinerings av alvorlige psykiske vansker på den ene siden og konsekvensene dette får på et samfunnsmessig plan. Det kan tenkes at nedgangen i atferdsproblemer skyldes bedre behandling og oppfølging av barn og unge – samtidig som vi kan reise spørsmål om man diagnostiserer og mediserer bort avvikende adferd (se også Tjora & Levang 2016).

Vi kommer heller ikke utenom den betydning *kunnskapssamfunnet* har hatt for unges handlingsrom og disiplinering. I 1971 skrev kriminologen Nils Christie at ungdom ikke lenger var nyttige borgere når de ble utestengt av arbeidslivet og måtte inn i en obligatorisk 9-årig skole, en ”oppbevaringsplass” for en sosial gruppe som det moderne industrisamfunnet ikke lenger hadde plass til (Christie 1971). *Da* hadde kanskje Christie rett, men ikke i dag. Mens den skoletrøtte 15-åringen før i tida kunne reise til sjøs, ta seg arbeid på fabrikk eller jobbe på butikk, er ikke dette et alternativet i dag. Mens 1950- og 60-talls-ungdommen fikk sin frihet gjennom arbeidslivet, får 2016-generasjonen sin frihet gjennom utdanning. På samme tid som skolen er blitt utvidet både i antall år og fokus, er den blitt mer ensrettet, med økt teoretisering som resultat. Allmennfaglig utdanning er enklest og billigst å iverksette, og smykker seg med middelklassens prestisje, språk og verdier. Skomakeren finnes knapt, og sønnen blir ingeniør, om han ikke dropper ut – for en periode.

De alternative veiene til skolegang er få, parallelt med at det individuelle frihetsidealet har fått en langt mer framtrædende posisjon i kunnskaps-samfunnet. Skolen må mestres, kroppen trenes, helsen må være god. Unge i dag må forvalte ungdomstida som en verdifull kapital for framtida. Og de lever ikke i en boble. De er klar over sin privilegerte posisjon og at handlingsrommet er stort, bare man er disiplinert og jobber hardt. Det snakkes om en framtidisdisiplinering (Frøyland & Sletten 2012). Denne disiplineringen forsterker kraften i de ungdomskulturelle endringstrekkene vi ser i dag. En utagerende ungdomstid med festing, harmonerer dårlig med unges framtidisdisiplinering. Risikoen er marginalisering.

Men vi vet at det ikke er alle som lykkes. Det er ikke alle som tar del i denne friheten. Til tross for alle muligheter de unge har, ligger fortsatt de sosiale klassestrukturene som en jernhånd over ungdomslivet. Gode karakterer, god helse, politisk engasjement og skolefravall er ikke jevnt fordelt mellom grupper av unge (Bakken & Elstad 2012; Falch m. fl. 2010; Samdal m.fl.

2012; Ødegård & Berglund 2008). Det farlige er dersom slike klassespesifikke mønster usynliggjøres og politikken formes ut ifra en forståelse av at slike mekanismer i kunnskapssamfunnet har tapt sin kraft.

Opprørel i vår tid

Mange foreldre er bekymret over de unges ”skikkelighet”, pålagte prestasjonskrav og egendisciplinering. Mer opprør etterlyses. Men ungdomsopprør har aldri vært på foreldregenerasjonens premisser. Tagging som subkulturell motstand taper sin mening når det lovliggjøres på offentlig initierte taggevegger. Og når opprøret rettes innover mot seg selv og gir seg utslag i økt stress, uro, søvnmangel og selvskading, eller når resultatet er radikaliserings og fremmedkrigere – da er opprør bare skremmende. Kan vi forstå fenomener som radikaliserings og selvskading som ungdomsopprør i vår tid? Jeg mener det. Tar vi generasjonssosiologien på alvor kan også slike handlinger fortolkes som en kulturell motstand mot trekk ved en samtid som på den ene siden krever sterk individuell kontroll, og på den andre siden verdsetter nasjonal identitet og fellesskap innenfor noen avgrensede rammer mange aldri har fått innpass i (se også Vestel & Bakken 2016).

Som Birmingham-skolens pionerer har vist oss kan meningsløse handlinger gi mening og makt for den enkelte her og nå, selv om det kan føre til desintegrasjon i storsamfunnet på sikt. Sosiologiens og sosiologers mandat er da å forstå hvilke mekanismer som driver fram dette ubehaget i kulturen, ikke først og fremst for å utvikle treffsikre offentlige tiltak for de unge som trenger det, men for å forstå hva som ligger bak denne ubalansen, disse normbruddene, dette ubehaget. Det vil hjelpe oss til å begripe driverne bak sosial, kulturell og politisk endring i vår samtid.

Epilog

Hei, det er Dagbladet. Jeg sitter på cafe og leser gjennom denne teksten. Hva er det nå som mangler for å gi et best mulig riss over ungdomsgenerasjoner og framveksten av en ungdomssosiologi, teoretisk og empirisk? Jeg har skrevet for lite om kjønn.

Du – nå skal du høre. Lille Marius – broren i kronprinsfamilien vet du – han er russ. Russebussen han er med på har laga en russelåt. Den er ganske grov ass, og hetser blant annet tykke jenter. Kan du si noe om dette?

Jeg la på. Det finnes grenser for hvor mye mening en sosiolog kan finne i det meningsløse.

Noter

1. Teksten er en bearbeiding av et foredrag holdt på sosiologenes vinterseminar, 22. januar 2016, Hafjell Resort Hotell. Takk til kolleger ved Institutt for samfunnsforskning, forskningsgruppen *Politikk, demokrati og sivilsamfunn* for viktige kommentarer. Takk også til redaksjonen i *Sosiologi* i dag for verdifulle innspill.
2. Denne alderskohorten slås ofte sammen med *Den stille generasjonen* (The Silent Generation) født før 1925 (Zukin m.fl. 2006).
3. For ytterligere informasjon, se www.ungdata.no
4. Forskrift om forsøk med nedsatt stemmerettsalder, <https://lovdata.no/dokument/LTI/for-skrift/2015-06-18-737>
5. Se også ”Rocken kommer. Rockebråket ved Sentrum kino (<http://www.popsenteret.no/ArticleDetails.aspx?ArtId=173&mid=9>)
6. Se reseptregisteret: www.reseptregisteret.no/Prevalens.aspx

Litteratur

- Aardal, B. (1999). *Velgere i 90-årene*. Oslo: NKS-forlaget.
- Andersson, M., Jacobsen, C. M., Rogstad, J., & Vestel, V. (2012). *Kritiske hendelser – Nye stemmer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bakken, A., & Elstad, J.I. (2012). Kunnskapsløftet og sosial ulikhet i karakterer. Bedre skole. *Tidsskrift for lærere og skoleledere*, 2012(4), 56–60.
- Bauman, Z. (1987). *Legislators and interpreters: on modernity, post-modernity and intellectals*. Cambridge: Cambridge Polity Press.
- Beck, U. (1992). *Risk society: towards a new modernity*. London: Sage.
- Bergh, J. (2013). *Valgdeltakelsen i ulike aldersgrupper. Historisk utvikling og oppdaterte tall fra stortingsvalget 2013*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Bergh, J. (2014). *Stemmerett for 16-åringer Resultater fra evalueringen av forsøket med senket stemmerettsalder ved lokalvalget 2011* Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

- Bergh, J. & Ødegård, G. (2013). Ungdomsvalget 2011 *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 29(1), 30–50.
- Bjørklund, T. (1991). Ungdom og politikk. I: M. Jørgensen (red.), *Ungdoms fritidsvaner* (s. 136–148). Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Blokhuis, Y. & Molde, A. (2004). *Populærmusikkens historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bourdieu, P. (1993a). *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1993b). *Sociology in Question*. London: Sage.
- Brunborg, G.S., Hansen, M.B. & Frøyland, L.R. (2013). *Pengespill og dataspill. Endringer over to år blant ungdommer i Norge*. Oslo: Norsk institutt for forskning på oppvekst, velferd og aldring.
- Christie, N. (1971). *Hvis skolen ikke fantes*. Oslo: Universitetsforlaget.
- De forente nasjoner. (1989 [2003]). *FNs konvensjon om barnets rettigheter*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Edmunds, J. & Turner, B.S. (2002). *Generations, culture and society*. Buckingham: Open University Press.
- Edmunds, J. & Turner, B.S. (2005). Global generations: social change in the twentieth century. *The British Journal of Sociology*, 56(4), 559–577.
- Erikson, E.H. (1969 [1950]). *Barndommen og samfunnet*. Oslo: Gyldendal.
- Falch, T., Borge, L.-E., Lujala, P., Nyhus, O.H. & Strøm, B. (2010). *Årsaker til og konsekvenser av manglende fullføring av videregående opplæring*. Retrieved from Trondheim:
- Fauske, H. (2011). Ungdom – et historisk perspektiv. I: *NOU 2011:20. Ungdom, makt og medvirkning*. www.regjeringen.no/contentassets/e68e3849077544e0a23f060916e2e3f2/NO/SVED/Fauske_Halvor_Ungdom_i_historisk_perspektiv.pdf: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- France, A. & Roberts, S. (2015). The problem of social generations: a critique of the new emerging orthodoxy in youth studies. *Journal of Youth Studies*, 18(2), 215–230.
- Frønes, I. (2013). *Å forstå sosialisering*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Frønes, I. (1985). Ny pubertet og nødvendige læreprosesser. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 6(85).
- Frønes, I. (1984). Jevnaldermiljø, sosialisering og kvalifikasjon. I: C. W. Beck & L. Grue (red.), *Å lykkelige ungdomstid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Frønes, I. (1979). *Et sted å være – et sted å lære. En bok om sosial læring og fo-*

- rebyggende miljøarbeid*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Frøyland, L.R. & Sletten, M. (2012). Mindre problematferd for de fleste, større problemer for de få? En studie av tidstrender i problematferd 1992, 2002 og 2010. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 12(2), 46–66.
- Furlong, A., Woodman, D. & Wyn, J. (2011). Changing times, changing perspectives. Reconciling "transition" and "cultural" perspectives on youth and young adulthood. *Journal of Sociology*, 47(4), 355–370.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Grue, L. (1982). *Den organiserte ungdommen: En empirisk analyse. Sluttrapport fra fase en av foreningsundersøkelsen*. Oslo: [s.n.].
- Hegna, K., Ødegård, G. & Strandbu, Å. (2013). En "sykt seriøs" ungdomsgenerasjon? *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 50, 374–377.
- Heidar, K. & Saglie, J. (2002). *Hva skjer med partiene?* Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Holm, Y. (1990): *Swing it – tidsbilder fra de glade 50–60-årene*. Oslo: Ypsilon Forlag
- Howe, N. & Strauss, W. (2000). *Millennials Rising: The Next Great Generation*. New York: Vintage Books.
- Knudtzon, L. & Tjerbo, T. (2009). *De unge stemmene*. *Innflytelsesorgan for barn og unge i kommuner og fylker* (2009:4). Retrieved from Oslo: forlag??
- Kränge, O. & Skogen, K. (2003). Skudd i løse lufta? Unge jegere og rovdyrpolitikken. I: F. Engelstad & G. Ødegård (red.), *Ungdom, makt og mening* (pp. 255–283). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kränge, O. & Øia, T. (2005). *Den nye moderniteten: ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Mannheim, K. (1952). The problem of generations. I: M. Karl (red.), *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: RKP.
- Mead, M. (1971). *Broen over generasjonskløften*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Melve, J. (2003). *Innvandrerorganisasjoner i Norge*. København: Nordiska Ministerråd.
- Olsen, A.M. (1955). *Aktiv ungdom: en undersøkelse av 19-åringers forenings- og idrettsaktivitet*. Oslo: Statens ungdoms- og idrettskontor, Kirke- og undervisningsdepartementet.
- Pedersen, W. (1994). *Ungdom er bare et ord*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Predelli, L.N. (2006). *Innvandrerorganisasjoner i Norge: Utforming, aktiviteter og politisk deltakelse*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.

- Putnam, R.D. (2015). *Our Kids. The American Dream in Crisis*. New York: Simon & Schuster.
- Rousseau, J.-J. (2010 [1762]). *Emile – eller om oppdragelse*. Oslo: Vidar forlag.
- Samdal, O., Bye, H.H., Torsheim, T., Fismen, A.-S., Haug, E. & Smith, O. R.F. (2012). Trender i sosial ulikhet i helseatferd. . *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 12(2), 21–41.
- Sander, T.H. & Putnam, R.D. (2010). Still bowling alone? The post-9/11 split. *Journal of Democracy*, 21(1), 9–16.
- Statistisk sentralbyrå. (2015). Kommune og fylkestingsvalget 2015. <http://ssb.no/valg/statistikker/kommvalg> <http://ssb.no/valg/statistikker/kommvalg>.
- Tjora, A. & Levang, L.E. (2016). *ADHD og det disiplinerte samfunn*. Bergen: Fagbokforlaget
- Torgersen, L. (2004). *Ungdoms digitale hverdag*. Retrieved from Oslo: forlag??
- Vestel, V. (2016). *Gråsoner. Ungdom og politisk ekstrimisme i det nye Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Vestel, V. & Bakken, A. (2016). *Holdninger til ekstremisme. Resultater fra Ung i Oslo 2015*. Oslo: NOVA/HIOA.
- Vestel, V. & Hydle, I. (2009). *Fritidsklubb – kvalifisering og rusforebygging*. Oslo: Norsk institutt for forskning på oppvekst, velferd og aldring.
- Willis, P. (1977). *Learning to Labor. How working class kids get working class jobs*. Aldershot: Gower.
- Wollebæk, D. (2006). Barne- og ungdomsorganisasjonene i lokaldemokratiet i NOU 2006:13. *Fritid med mening. Statlig støttepolitikk for frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Wollebæk, D., Enjolras, B., Steen-Johnsen, K. & Ødegård, G. (2012a). After Utøya: How a High-Trust Society Reacts to Terror—Trust and Civic Engagement in the Aftermath of July 22. *PS: Political Science & Politics*, 45(1), 32–37.
- Wollebæk, D., Enjolras, B., Steen-Johnsen, K. & Ødegård, G. (2012b). Ett år etter 22. juli. Har rosetoget gått? (Vol. 2012/5). Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Wollebæk, D., Enjolras, B., Ødegård, G. & Steen-Johnsen. (2011). *Hva gjør terroren med oss som sivilsamfunn?* Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Wyn, J. & Woodman, D. (2006). Generation, Youth and Social Change in

- Australia. *Journal of Youth Studies*, 9(5), 495–514.
- Wyn, J. & Woodman, D. (2007). Reseraching Youth in a Context of Social Change in Australia. *Journal of Youth Studies*, 10(3), 373–381.
- Ziehe, T. (1983). *Ny ungdom og usædvanlige læreprosesser – kulturel frisættelse og subjektivitet* København: Politisk revy.
- Zukin, C., Keeter, S., Andolina, M., Jenkins, K. & Delli Carpini, M.X. (2006). *A New Engagement? Political Participation, Civic Life, and the Changing American Citizen* New York: Oxford University Press.
- Ødegård, G., Bergh, J. & Saglie, J. (2016). Why did they vote? Explaining the political mobilization of young Norwegians since 2011. Presentasjon på konferansen, Youth Political Participation: The Diverse Roads to Democracy, Montreal, 15–17 juni 2016.
- Ødegård, G. (2014). Små partier – store endringer. Medlemskap i ungdomspartiene i Norge 1998–2011. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 14(1), 135–148.
- Ødegård, G. & Berglund, F. (2008). Opposition and Integration in Norwegian Youth Networks. The Significance of Social and Political Resources, 1992–2002. *Acta Sociologica*, 51(4), 275–292.
- Øia, T. (1995). *Apolitisk ungdom. Sjølbergingsgenerasjonen og politiske verdier*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Øia, T. & Vestel, V. (2014). Generasjonskløfta som forsvant. Et ungdomsbilde i endring. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 1(2014), 99–133.